

očaja i ljute boli. Zbog jagluka kune drugarica svojoj drugarici vlastitu kćer, koja joj ga ote:

Kona, konu preko vode zvala:
„Kono moja! da ti jade kažem:
Pogibe mi jagluk iz sanduka
Poznadoh ga u Ahmeta tvoga
Iskah mu ga, da ga vidim Kono!
Ne dade ga meni ni vidjeti,
Već ga savi te u njedra metnu,
Dala mu ga Božja otpadnica
Moja šćerca a njegova draga!

Nevjernom dragome obećaje cura za vjenčanje poslati „kletvene zle darove“:

Svilen jagluk svilene mu grane
Svile ti se oko grla guje!
I još dragi dva crna jagluka
Od crnoga tanka burundžuka,
Da u jadu brojiš crne dane.

Kao što može sve dobro i sva sreća doći od veza, tako može bome baš i kletva doći putem vezova, ako vezilja to hoće, pa u svoj vez ulije dah crne mržnje.

Majka kune kćer, jer veze u nedjelju, a to nije dobro:

Vezak vezla griješna djevojka,
Vezak vezla u nedjelju svetu,
Vezak vezla Boga ne molila
Ona vezla, a majka ju klela:
„Ne vez' veska, moja šćeri draga!
Majka klela te šćercu uklela,
Te Bog posla dva svoja andjela,
Pa govore lijepoj djevojci:

N vez' platno, lijepa djevojko!
Ne vez' veska u svetu nedjelju
E je tebe ruho azurano (pripravljeno,
gotovo).

Nalik je ovoj i ova pjesma, gdje zla i naopaka maćeha kune svoju vezilju-pastorku i zavidi joj lijepe vezove, koje radi:

Kad to čula lijepa djevojka
Djerdjevom je o tle udarila
Pa govori ljutitoj maćehi:
„Klela si me i uklela mene
Men' je moje ruho azurano
Azurano pod crnom zemljicom
Nego, majko, daćeš mi za dušu
Ponajljepšu od svile košulju
U tu ćeš me ukopati, majko!
Onu drugu zlatom izvezenu
Darovaćeš mojoj drugarici
Koja me je naučila vesti
A sve drugo pusto ruho moje
Darovaćeš sirotam' djevojkam'
Nek mi duši izmole proštenje!

Narodni je vez dakle tako pun čarobne snage, da čak „duši može izmoliti proštenje!“ Dobra li je duša naroda, koji je ovako pun čiste vjere i ljubavi za svoje narodne svetinje! Kako bi bilo dobro i lijepo, da možemo bar pola te ljubavi osjećati i mi moderne Hrvatice i Srkinje! Da ljubav ta, trajno ugrije srca naša i kroz varavu akustiku političkog partizanskog larmanja, da slušamo tople njezine zvukove — zvukove čiste ljubavi domovinske!

GJURO KALIK:

PRILOG JEDNOLIČNOM NAZIVLJU ŽENSKIH RUČNIH RADNJA.¹

I.

Iz ruku našega ženska nijesu od uvijek ispadali ovakovi radovi kakvi danas. Do današnjega njihova oblika doveo je intelektualni razvitak, materijalna strana, saobraćaj s drugim narodima, vjera i drugo. Sve je to, a postupno izbacilo dosta toga počam iz onih najstarijih do današnjih naših ženskih radova, a

¹ Po mojem izvješću na VII. pokrajinskoj učiteljskoj skupštini. Preradjeno, pretiskano iz izdanja „Smotre Dalmatinske“.

unosilo u njih opet dosta novih. Dakako, da je to donijelo i dosta novih naziva, koji ne sliše našem jeziku. Tako n. pr. romanskih naziva dosta je čuti uz Primorje, dosta turskih do Bosne i Hercegovine; ponešto i jednih i drugih po sredini naše zemlje, a za isti rad dosta je i naših. Ovoj mojoj radnji svrha je, da na temelju narodnih pjesama i živog pučkog govora nadjem prave nazive ženskih radova u glavnim krajevima naše zemlje za cjeline i za pojedinosti, te, po mogućnosti, od svih odabрати najprikladnije.

1. Košulja je jednoličan naziv ne samo po svoj našoj zemlji, nego gdje god je našega naroda, a za onaj komad, koji je prvi do tijela i mušku i žensku.

Osta 'rgja u košulji
Nit' šta prati, ni krpiti
Ni o plotu objesiti. (Nar. pj.)

Nego njezine pojedinosti nose dosta naziva. Tako onaj njezin dio, koji je oko vrata, zovu uz Primorje ogrlica, ogrica, a po kontinentu kolijer, jačice. Prvi je naziv nepotpun, drugi nije naš i ako ga je čuti i u narodnoj pjesmi, a treći nema smisla. O vratnik bio bi najprikladniji naziv.

Da se sami rukavi ne zavrćaju valja da su stiješnjeni do šake i ako to može i ne biti. Valja li, onda se iz sredine, a s gornje strane, nabere na iglu nekoliko faldicâ, pijetâ, grešpâ, mrsaka; uzlovima ih je pričvrstiti, da se ne rasuču, pak prišiti: daman, koljerčić, polšet, rukavčić, zašaknicu; na nju na jednu stranu prišiti je botun, a drugu prošupljiti, ili na njoj uviti konac u uvojničić, da može proći botun i obe strane pritegnuti. Šupljina ili uvojničić je šagula, ažula, punjka, petlja, zapinjača. Daman, koljerčić, polšeta nije naš naziv, a zašaknica nije općenit. Zarukavlje, zarkvica pravo je naš naziv:

Da navezem bratu z arukavlje:
Oba kraja krila paunova,
A na srijedi oči sokolove. (Nar. pjesma.)

Botun je tugji naziv, a puca je pravo naš naziv i općenit je.

Čohu bih ti ja skrojila
I po čohi sitna puca
Nek dušmanim srce puca. (Nar. pjesma.)

Šagula je tugji naziv; punjka i ažula nema smisla; zapinjača je drvo, kojim žene zapinju vratilo kod razboja, a ima i šire značenje; petlja je na vreći. Pravo se reče za pučak.

Na prsi je toke za pučio. (Nar. pj.)

Pa se sagnu, gjerdan dohvatala,
Pod grlo ga mlada za pučila. (Nar. pj.)

Puce i za pučak valja da ima i o vratnik. Ostali djelovi košulje zvaće se po nazivu tijela, koga koji pokriva, kao i kod drugih komada, a to: poramak (a ne ni špalarnipezze), prsi, polegijna (a ne ni krstini legja) i rukavi:

Platno beli Varadinka Mara
Podignula skute i rukave
Bele joj se ruke do lakata; (Nar. pj.)

Donji je dio košulje stân. Ona je od postava, a pravo bi bilo reći od platna:

Taneno sam platno bijelila,
Lice mila i vodice pila. (Nar. pj.)

Platno je izrezati na komade, da sastave košulju. To je krojenje, jer: „Dva put mjeri, trećom kraj!” Komadi su gragja. Koji komad gragje naliči na šiljasti trokut (osobito na ženskoj košulji). Takav mora da je stoga, da raširi n. pr. stân radi koracanja. Pravo ga svuda zovu klin, jer i naliči na nj. Gragju je najprije na daleko prošivati, nožicama pojednačiti duljine i širine. Tome je pravo reći jemčiti, a ne ni pribosti, ni pribazdati ni inbazdati. Onaj rad, koji stješnuje kraj, da ugje u uži, mrskanje je.

Ostalo je ruho od vune, skerleta, pana i od drugih materija. Kroj im je za muško i za žensko udešen. Evo im naziva:

2. Prvi komad do košulje opkoljuje prsi i legja, a dopire do kukova. Zovu ga krožat, anterija, džamada, ječerma. Ovi nazivi nijesu naši. I ja zovem prsluk, jer

Dojke rastu, prsluci pucaju. (Nar. pj.)

Pojedina njegova gragja nosi nazive kao i one košulje. Nema stâna ni rukava. Prsi su mu široke, te desne dopiru do lijeve sise i obratno; a da se ne rastvaraju, valja da su na desnim puca, a na lijevim zapučci, ili obratno. U nekim je krajevima vidjeti da su mu uz prsi prišiveni ilici.

I lika će puca popuštititi:

Mlad će momak vjerom prevrnuti. (Nar. pj.)

I to bi bila ječerma.

Dao bih mu toke i ječermu. (Nar. pj.)

3. Prvi komad do prsluka kroja je kao i on, s tom samo razlikom, da su sad ovome uže prsi, pa se ne preklapaju, ima rukave, dulji je, te dopire do ispod debelih mesa. Zovu ga: gunjac, haljak, haljetak, kaparan, tarlagan. Gunj je općenit naziv, pa ga i primam, ako je debela materija; nije li, zovem kaparan, a ostale nazive odbijam. I rukavi su mu gragja. U nekim je krajevima vidjeti, da su mu uz prsi, baš ispod kosti „ključić”, prišivene toke.

Pa oblači troje toke sjajne,
Svake toke od pòdruge oke. (21. Knj. M. S.)

Da se prsluk i gunj po krajevima ne rasuču, ako je debela materija, utisne se obrub u drugu koju materiju; ako je gragja tanka, maličak je se unutra zavrti i sašije. Prvo je obrubica, a posljednje je porubica. Prošiven konac šav je, a ne gaž, ako je upravan; ako je kriv — obamet je:

Prikrila se vezenom čatijom.
Pri kojoj su tri kite od zlata
I obruba ljepo iskerana. (21. Knj. M. S.)

Pa govori moj vezeni jagluče:
Sa mnom legla, koja te je vezla;
Koja te je zlatom porubila,
Naskoro se sa mnom poljubila;
A koja te zlatom ometala,
Po mome se krilu premetala! (21. Knj. M. S.)

4. Onaj komad, u kom stoje noge i nad njima ono do slabina, neki zovu benevreci, čakšire. Ni jedan ni drugi naziv nije pravo naš. Primam gaće.

Ako li mi na mejdan ne smiješ,
A ti uzmi prešlju i povjesmo
I vreteno drva šimširova,
Pa mi predi gaće i košulju,
Da ne mučim ljube Angjelije. (Nar. pj.)

I gragja gaća nosi nazive po tijelu, koga koji pokriva: nogavice i tur; jer: „Derem nogavicu, a krpim tur“. Nogavica po dužini listova može biti rastržena i na jednoj su strani tad kuke, a na drugoj su spone. Niz kukove mogu one biti rastržene za podlanicu i unutra biti prišivena kesica. To je džep, a nije ni škakšela ni špág.

Oblači se što god ljepše može;
Metnu na se sa zlatom haljine,
I na glavu kapu kubašlju,
A za kapu šest pera od ždrala;
U džep meće sto zlatnih dukata. (Nar. pj.)

Takove se gaće sprijed rastvaraju. Nego gaće mogu i sprijed imati džepove, ali bez kesice. Zovu to vlačma, promaja. Ja bih i to zvao džep, jer služi za istu cijelj, naime, držati ruke. Takove su gaće po svoj periferiji, unutra, zavrćene toliko, da može kajš, ili nekoliko strukâ proći, da se gaće stegnu. To je povišnjak, svitnjak, a nije važina.

5. Onaj komad, kojim se muško paše, a od strukâ je, pravo se zove pojas, pas.

Djevojka je čedo odgojila
Ludo čedo sebi pod pojasaom. (Nar. pj.)

Znaš, Milošu, moj milostan sine,
Kad sam prije tebe nalazila
Na planini, na zelenoj travi,
Bijelijem mlijekom zadojila,
Svilenijem opasala pãsom. (Nar. pj.)

Pojas se sastoji iz više strukâ, a da se ne rasuču, na nekoliko ih mjesta stežu poviše.

6. Muško ima na nogama više komada. Svi su oni vuneni. Prvi, a u kome gola noga stoji, dopire do poviše listova. Od gležnja do u vrh je izvezen. To je grlič, a donji njezin dio zovem stopa. Cio komad zovu: čarapa, kalci. Kalci nije naš naziv, a nije ni čarapa, ma da je tako čuti i u narodnoj pjesmi. Najobičnije je: bječva. One se pletu na igle pletiče, a i potpliću i naplīću se. Ako nema njezinu grliču nikakva veza, onda je bjelajica.

7. Za zimu opletu vrijedne ruke našega ženska komad, u kome samo stopa stoji. Nekuda zovu to buzavac, a pravo je reći: nazuvak. I on se plete na igle pletiče, a i poplīće se i naplīće se.

8. Ako ima nazuvak navezenu samo petu i nešto grâne — terluk je. I on se plete na igle pletiče, a i poplīće i naplīće se.

9. Nazuvak bez pete — obojak je. I on se plete na igle pletiče, a i poplīće se i naplīće se.

10. Na igle pletiče pletu se i rukavice. One se naplīću.

Vijala se soko tica siva
Iznad dvora srpskog car Lazara.
Mamio je srpski car Lazare
I na srebro i na zlato.
Što je care više mami,
To se soko više diže,
U vazduhe pod oblake.
Mamile ga udovice.
Na svilene rukavice.
Što udov'ce više mame,
To se soko više diže
U vazduhe pod oblake.

11. I žensko obuje bječvu. Ona je kao i mušku dok je dijete. Kad se zacurči, prišije na terluk komad sukna, a na ovaj komadićâ skerleta; sapne kuke za sponu i to je čarapa. Djevojka zove čarapu kljašnica. Da je listovima toplije, umota ih u sukno; stegne ga kukama i sponama i to je bječva. Pošto cio taj komad i žensku služi za istu cijelj, za koju i onaj mušku, ja i njega, kao i onaj muški, zovem bječva.

12. Da se zimi sačuva tijelo od nepogoda, učine ruke našega ženska komad od sukna, da se čeljade ugrne. Gragja mu nosi nazive po nazivu tijela, koga koja pokriva. Crn je. U kom će se kraju vidjeti, da takav komad ima rukave, a na legjima kukuljicu, kojom se glava pokrije; u kom će se vidjeti, da nema rukavâ, a kukulj ne sašiven. Onaj je prvi haljina.

Dok Turčina bijele popanule
Strahinj-bana bijele i krvave,
Iskrvavi niz prsi haljinu
Iskrvavi čizme obadvije. (Nar. pj.)

Pri svem tome, ja bih mu dao muško značenje — haljak za razliku od ženskoga komada, koji nosi naziv haljina. Drugi komad nosi naziv kabana, a treći kabanica. Oba naziva imaju isti korjen, samo što su raznoga roda.

Sjedi care, pa pij rujno vino,
Ne brini se mojom kabanicom;
Ako bude srce u junaku,
Kabanica neće ništa smesti.

(Nar. pj.)

Donji kraj haljka, kabana i kabanice, baš gdje se sastaju prsi sa periferijom širine, čuti je zvati: létó, krilo, klin. Skút je pravi naziv.

Al' se Turčin ostanuti neće
Hvati Marku desni skút dolame
Trže Marko nože od pojasa,
Te odsječe desni skút dolame
Idi, bijedo, aratos te bilo!

Al' se Turčin ostanuti neće,
Već uhvati ljevi skút dolame,
Marko trže nože od pojasa
Te i Pjeva odsiječe skúta.
Idi, bijedo, da te Bog ubije!

(Nar. pj.)

Skutove ima i prsluk i gunj i haljina i sadak.

13. Povrh košulje obuče žensko komad dug do gležanja. To je haljina. Ona je sprijed rastrizena; ima rukave, a ostala njezina gragja nosi nazive tijela, koga koja pokriva. Za vratom i niz prsi ako je obrub u skerlet ušiven — obrubica je; onaj oko ramena je prekorkavljje, iza šake je zarukavljje, a on je i na sadaku.

Seja bratu zarukavljje veze;

u dnu, oko sve periferije je potkraj, a na laktu je zalaktica. Djevojci je haljina bijela — bjeljača; kad se uda, omastije, najprije u modro — mòdrina, a kad zastarči, omasti je u crno i tad je mrčina.

Imam sadu i mòdrinu,
Neću s majkom ni godinu
Ne kraj sade ni mòdrine
Svega ć s tobom tri godine!

(Nar. pj.)

U nekim je mjestima vidjeti, da su na haljini, a niz prsi do tkanice, prišivene koščiće.

14. Povrh haljine obuče žensko još jedan komad dug koliko i muški gunj, a bez rukava je. Ima obrubicu i potkraj. Gragja mu nosi nazive po tijelu, koga koja pokriva. To je zubun, ječerma, s adak. Posljednji naziv je ispravniji.

Kad joj vidim modar s adak,
Na mom srcu veći jadak.

Ženska pripaše pregaču, a oko nje su rese; utegne se tkanicom, koja se i litár zove, a načičkana je kositerovijem pulijama.

Na njoj prega i tkanica
Niti je tkana ni snovana
Već od čista zlata salijevana.

15. Nekada je vidjeti, da žensko nosi na sebi komad, čija gragja nosi ove nazive: oplećak, sòk i stân.

Teško upočku na babinu oplećku. Sòk i stân je odstrag ómrskan. Po soku su krupnije mrske, a po stanu su gušće. Ako je komad od prostijega sukna, onda je suknja; ako je od tanjega, onda je provaljenica, a ako je od najtanje materije, onda je carza. I provaljenica i carza istoga su kalupa kao i suknja, pa su ovi nazivi suvišni, a posljednji i nije naš. Bez obzira na vrsnoću materije, ili gustoću mrsaka, i one dvije posljednje mnogi zovu suknja.

Babi dao konja osedlana,
Strini Jeli suknju od skrleta,
Strina Jela suknju ovranila
Za svojijeh sve devet sinova.

(Nar. pj.)

Sòk i stân može i ne biti prišiven uz oplećak, a ne biti vuneni, pa ni smrskani. To je onda fista n, fustun:

Jedne noge, a dvije papuče
Jedno telo, tri zlatna fista n a.

(21. Knj. M. S.)

Pri svem tome, ja bih i takav komad zvao suknja, jer i Branko Radičević pjeva:

Vijor vjetar pirnu
U suknju joj dirnu.
Suknjica se širi,
A nožica viri.

One, te ovu posljednju nose, mjesto sadaka obuku opletenu guću, odnosno paletun, džaketinu, ako nije materija vunena; na prsi metnu premetaču i pripašu traversu. Pošto onaj komad stoji na prsima, zovemo prsi, a drugi kecelja.

Uvenulo drvo borovo
Pod kojim je Jovo bolovô
Često njega draga oblazi,
U kecelji grožgja donosi.

16. Kapu nosi muško, a u nekim krajevima i žensko do udaje.

Kad se, mati, vidjeh na nevolji
Skinuh kapu metnuh na koljeno,
Pa se kunem kapu na koljenu.

(Nar. pj.)

Oj, djevojko, moje milje,
 Ni s' čega mi ne omilje,
 Ni s' volovâ ni s'dolovâ,
 Neg' s očiju i obrvâ;
 Sitno hodiš, lijepo nosiš,
 Od mene se ne zanosiš.
 Ako s' budeš zanositi
 K a p e ćeš se nanositi!

Kapa ima dvije gragje: jedna je oko čela, pa zovem čelo; druga je na tjemenu, pa zovem tje me. Svo čelo a i jedan dio tjemena može biti izvezen. Ako nije, onda je golokapica, a nije ni š č e t a ni li š a kapa. Momak i cura nazadijeva u kapu svakvijeh cvjetova i perja. To je kapa p e r j a š i c a.

Sve ove komade rade i izrade ruke našega ženska. Svi su oni potrebiti, da se obuče muško, ili žensko. Čut je, da svi sačinjavaju: p r e o b u k u, o d o r u, o p r a v u, o d i j e l o, ali bi bilo naj-prikladnije reći r u h o.

Pa Ivana opremio lijepo,
 Sve mu svoje r u h o obukao.
 (Nar. pj.)

Ruho ne može biti uvijek cijelo. Negdje se koji komad i prodre. Tad ga valja zakrpati, a to: ne prišiti krp u s d v o r a, ili iznutra, nego valja umetnuti onoliku krp u, koliko je prodrto. Pravo je tome reći: U m e t n e s e z a k r p a, a nikako ne valja: U č i n i s e t a š e l.

17. I platno, pa i konac za šivenje učine vrijedne ruke našega ženska: p o v j e s m o opredu, pa o t k a j u p l a t n o.

Jao moje p o v j e s a n c e,
 Kuda ćeš se provlačiti:
 Po brdinam, po dolinam,
 Po sljepačkim torbetinam. (Nar. pj.)

18. Konci nose naziv odnosnoga komada, kao: o b o j č a r, t e r l i č a r, ili po njegovoj namjeni, kao: l o z a r, p u n a r; ili po obliku: z v r č i č a r, k u k a r.

19. I vunu operu naše ženske, izvlače, opredu, a pregju omaste u modro, zeleno, crveno, pa čine oblike na napravi, pregači, tkanici zaručavljju, ovratniku, potkrajju, zobnici, ćilimu, grličju; a i kupe raznoga lana.

Baba babi grebla l a n
 Da joj prije progje dan.
 (Nar. pj.)

20. Ženska djeca predu i opredu: o s n o v u, p o t k u, pa p r i p r e d a j u; motaju u k l u p k o, namotaju k a n č e l o, prstićima opletu; t r â k, u z i c u, a iglama pletićama opletu: b j e č v u, n a z u v a k, t e r l u k, o b o j a k, g u č u, r u k a v i c u.

II.

Naš vez i tkalo predstavljaju faze, kroz koje je naš narod prošao, a ruke našega ženska simbolički predstavile. Strijeke, svakakove krivuljice, kukice, svakakove kuke, cvjetić, pokvasice, račići, grâne, vodice, perca, istriga, uzveze, pijavice, šupljčice — predstavljaju nas u dalekoj našoj prošlosti; krstiče okašca, krilašca — simboli su iz našega hristijan, skoga vjerovanja; slova, grbovi i svakojake čipk — simboli su iz modernog vremena u kojem i živimo. I sve je to sastavljeno tako, da ne izgleda samo lijepo, ne izazivlje samo uživanje, divljenje, nego u cjelini sve to predstavlja sav naš narodni život, pa je zato umjetnost. Vidim tu takovih oblika, kakvih nije mogao izmisliti ni napredniji narod.

Naši su oblici, i ako pod tugjim imenom, krasili ne samo gospodske dvorove i njihove gospodare, nego i vladare. U davnini je bila za njih jagma, a danas je još i viša.

I ženska školska djeca vezu, a i tkalo imituju. Idem, da i to razgledam, zaustavljajući se samo na onim jednoličnim.

1. Megju oblicima na prvome mjestu nalazim upravan pravac — p r u t a k, p r u g a, a i j a g o r i m s t r i j e k a.

Keceljice, lijepe ti si strijeke.
 (Nar. pj.)

i 2. a) k r i v u l j i c u. Ona je slomljen pravac. Ova se dva oblika izragjuju na svakome komadu, pa ih ubrajam u podlakni i pošavni red. Njihov naziv čuti je uzduž i poprijeko naše pokrajine, pa ih ubrajam u jednolične.

b) Dvije krivuljice, ali jedna u drugoj — d v o s t r u k a k r i v u l j i c a je, a tri, jedna u drugoj — t r o s t r u k a k r i v u l j i c a je. Prve se izragjuju na ovratniku, napravi, grličju, a druge: na ovratniku. Ubrajam ih u podlakni red, a njihov naziv u jednolične, jer ga je čuti i po Bukovici i po Promini i po Kninskoj Krajini.

c) Dvije dvostruke krivuljice, ali jedna prema drugima — s k l o p l j e n e k r i v u l j i c e su. Njih je dosta naći u napravi, pa ih ubrajam u podlakni red, a njihov naziv u jednolične s istoga uzroka.

Megju strijekama i krivuljicama stoje oblici:
 3. Kukice, luke, a ovih je raznih, predstavljaju realne kuke.

a) K u k i c a naliči na štampano latinsko S. Takove se izragjuju većinom na napravi i na zaručavljju. Na terluku, pregači, zobnici, ćilimu, pōkukica je striječica u vrhu, unutra povijena, a iz striječice unutra izbija manja striječica. I jedne i

druge ubrajam u podlakni red. Ovaj je naziv čuti po svoj našoj pokrajini, od sjevera čak do Dubrovnika, pa je jednoličan.

b) K u k a je kukica ali veća. Naliči ona na broj 3 svakako okrenuta. Nalazim ih na napravi, zaru-kavlju, potkraju, kapku, tkanici, grliču, pregači, zobnici, ćilimu. Ubrajam ih u podlakni i pošavni red, a njihov naziv je jednoličan s istoga razloga.

c) Oblik sa četiri kuke četverokuka je.

d) Ako ima oblik osam kukâ — osmerokuka je.

Četverokuke i osmerokuke nalazim na kapku, potkraju, tkanici, ženskim grličima, a prve još i na napravi, pa ih ubrajam u podlakni i pošavni red, a njihov naziv u jednoličan s istoga razloga.

e) Sklopljenje kuke su dvije kuke jedne prema drugima, ali su na svakoj krivuljici po dvije kuke na krajevima, a to, jedna spolja, a druga unutra. Njih je dosta na: pregači, ćilimu, a i na napravi. Ubrajam ih u podlakni red. Ovaj naziv čuti je i po Bukovici i po Promini i po Kninskoj Krajini i po Cetini i po Zagorju, pa ga ubrajam u jednolične.

f) U Kninskoj Krajini čujem zvati „kukom” oblik, komu dva pravca teku jedan oko drugoga. Istina, on naliči na kuku, ali je savijena, pa je zovem kuka savijačica, a ne zavojica. Tako zovem i onaj oblik na kapi, te na nju naliči, a ne bo-vula. Ovaj se oblik izragjuje na tkanici, kapku, potkraju sadaka i haljine, na grliču ženske bječve, a i na kapi, pa ga ubrajam u pošavni red. Ovaj bi naziv slišio i za Kotare i za Bukovicu i za Prominu i za Kninsku krajinu i za Cetinu i za Zagorje, pa ga ubrajam u jednolične.

g) Ako kuke savijačice teku iz krivuljice, onda su sitnokukići, a izragjuju se gdje i kuke savijačice, pa ih ubrajam u pošavni red.

Svi ovi oblici mogu biti po sami, a i među sobom isprepleteni.

Sjedi cura pa pjeva;
Brže moje čile ruke
Valja vama sviti k u k e
Lijepe k u k e moje muke.

4. Količić je kružnica. Njih je dosta na tkanici, potkraju, ženskim grličima, ovratniku i t. d. Ubrajam ga u podlakni i pošavni red. Ovaj naziv čuti je po svoj našoj pokrajini, pa je jednoličan.

5. Dvije kružnice, a po periferiji vanjske sitne male strječice — z v r č i ć je. Ubrajam ga u pošavni red, jer se izragjuje na tkanici, potkraju sadaka i haljine, a i na grliču ženske bječve, a i u jednolične nazive, jer ga je čuti i po Bukovici i po Promini i po Kninskoj Krajini i po Cetini.

6. Tačka, oko nje poličić. a oko ovoga omotan drugi na način, da spolja savija dosta manjih poličića, ili je na uglovima četvorine kličić — k i ć a n i c a je. Ubrajam je u pošavni red, jer je nalazim na: tkanici, potkraju sadaka i haljine, na grliču ženske pječve, a i u jednolične nazive, jer ga je čuti po Gornjoj Dalmaciji.

7. Obliku, te naliči na zvijezdu, najbolje bi slišio naziv z v i j e z d a, a ne glavašići. Tako zovem i onaj oblik, te naliči na osmerostranu zvijezdu, čiju sliku vidim i na sl. 21 b) i 22 „Spomenika” 1905. god., jer na zvijezdu i naliči. Ovijeh oblika nalazim na tkanici, kapku, potkraju sadaka i haljine, na grliču ženske bječve, pa ih ubrajam u pošavni red.

Makni moja iglo brže
Ovaj prutak samo brže
A z v j e z d i c a ide duže.

8. Perlice naliče na štampano latinsko V, samo što je u većem jedno manje; ili je on kos, a u njemu krst; ili je on nasagjen na stopu, a u uglovima su spolja tačke. One zatvaraju oblike, pa su im zato „ures”. Njih je dosta na napravi i na zaru-kavlju. Ubrajam ih u podlakni red, a i u jednolične nazive, jer ga je čuti po Bukovici, Promini, Kninskoj Krajini, Cetini i Zagorju.

9. Ako krivuljica ima među prostranim prušcima latinsko V, a ovome svaki postrani pružac ako nosi unutra manju strječicu, a u vrsnome je kutu četvorina — b r z o v e z i ć je. Njih je dosta na napravi i na zaru-kavlju, pa ih ubrajam u podlakni red, a i u jednolične nazive, jer ga je čuti po Bukovici, Promini i po Kninskoj Krajini.

10. C v j e t i ć je oblik nalik na bajamov cvijet sa četiri lista. Tako zovem i oblik, te naliči na plosnatu zvijezdu, a i četvorinu, kojoj su pravci iz vrhova produljeni. Cvjetića ima i na napravi, i na kapku i na potkraju, a izvodi ih i tara. Ubrajam ih u podlakni i pošavni red. Ovaj se naziv čuje po svoj našoj pokrajini, pa je jednoličan.

To je prega moja mila,
Šare njene nijesu lake;
Tu su žabe, to cvjetići,
Pa i krila i tvorila
I kukice i rastavci.

11. Pokvasica je sploštena zvijezda u kosome položaju. Ovakovijeh je dosta vidjeti na: pregači, zobnici, torbici, ćilimu. One se izragjuju i na ovratniku, a i na napravi i t. d. Ubrajam ih u podlakni red, a i u jednolične nazive, jer ga je čuti po Bukovici, Promini, Kninskoj Krajini, Cetini, Zagorju.

12. R a č i ć je oblik naličan raku: dvije vanjske kuke naprijed, dvije nazad, dvije iz sredine gore,

dvije iz sredine dolje, a u sredini je okašce. Njih nalazim na: pregači, zobnici, ćilimu, a i na terluku, pa ga ubrajam u podlakni red, a i u jednolične nazive, jer ga je čuti ne samo po Kninskoj Krajini, nego i po Promini i po Zagorju i po Cetini.

13. Naziv grâne čuti je i po Kotaru i po Promini i po Kninskoj Krajini i po Imotskoj i po Cetini, pa ga zato ubrajam u jednolične nazive. Njih nalazim na grliću bječve, a to: jednostruka krivuljica, u vrhu su kuke, a u sredini je „x”; ili je štampano „v” na vodoravnici i količiću; postrani prušci nose manju strijeku, a spolja opet iz njih izbijaju po dvije striječice. Izvode ih igle pletiče na terluku i na grliću bječve, i ubrajam ove u rasplitani red. Ima granâ i na napravi.

Mili brate, obazri se na me,
Da ja vidim tvoje oči vrane,
Da ispišem jagluku na grane
Kad se, brate, ja zaželim tebe,
Da pogledam jagluku na grane,
Da me, brate, mine želja na te.

(21. Knj. M. S.)

14. Vodice stoje megju dvije strijeke, a naliče na br. 5. ili je megju njima krstić ili crvena četvorina. Vodice se izragjuju na: napravi, zarukavlju, ovratniku, a ima ih i na grliću bječve. Ubrajam ih u podlakni red, a i u jednolične nazive, jer ih je čuti i po Promini i po Kninskoj Krajini i po Cetini.

15. Perca je čuti po Promini, Kninskoj Krajini, Cetini i Zagorju i Donjem Primorju, pa ih ubrajam u jednolične nazive. Perca kao i perlice zatvaraju oblike, pa su im „ures”. Ona mogu biti i kukata, ako nose na sebi kuke, a i resnata. Ubrajam ih u podlakni red, jer ih je vidjeti na napravi i na zarukavlju.

16. Krila su dvostruka krivuljica; u vršnome je kutu četvorina, a iz postranih pružaca izbija sa svakoga unutra i po dvije strijeke. Ima i kukatijeh krila, ako nose kuku i sklopljenih krila. Krila su na pregači: vodoravnica, iz krajeva njezinih izbija po jedan kos pružac, a iz svakoga po dvije strječice. Krila ubrajam u podlakni red, jer ih nalazim na: napravi, zarukavlju, pregači, ćilimu, zobnici, terluku, a i u jednolične nazive, jer ih je čuti i po Promini i po Kninskoj Krajini i po Zagorju i po Donjem Primorju i po Konavlju.

17. Istriga je ispunjen trokut, ili materija izrezana u trokute. One se izragjuju na: tkanici, potkrajju sadaka i haljine, pregači, zobnici, ćilimu, pa ih ubrajam u podlakni i pošavni red, a i u jednolične nazive, jer ju je čuti po Promini, Kninskoj Krajini, Cetini, Zagorju.

18. Oblik naličan na upravan ili kos krst — krstić je.

Pa obuče kadifli čakšire,
Sve po njima krsti i maiti.

(21. Knj. M. S.)

Oni mogu biti po sami, ili po dva — dvo krstići, ili po tri — tro krstići, ili po pet — petero krstići, pak: zbijeni krstići, zadarske pokrstice, kukate krstačke grane, krstačka krivuljica i uopće krstački oblik, koji ima krstić. U taj red ubrajam i upravan krstić na pregači, koga pogrešno tkalje zovu tvorila. Vidim, da je i to krstić, pa ga je tako i zvati.

19. Okašce je sredina svakoga sklopljenoga oblika. Ubrajam ga u podlakni i pošavni red, jer ga nalazim ne samo na platnu nego i na rizi. Ovaj je naziv čuti po svoj našoj pokrajini, pa je jednoličan.

20. Po Promini, Kninskoj Krajini, Cetini i Imotskoj čuti je naziv pijavice, pa ga ubrajam u jednolične nazive a i u pošavni red.

21. Uzveze vidim i uštampane na sl. 25. „Spomenika” 1905. god., a to pod sl. a) e), f) g); ona pod sl. b) okrugla je. Uzveze, u kojima je krst zovem krstačke uzveze. Sve se one izragjuju uz rukav i na napravi, pa ih ubrajam u podlakni red, a i u jednolične nazive, jer ih je čuti po Promini, Kninskoj Krajini, Cetini, Ogorju i Donjem Primorju.

Ajmo, sejo, da pogjemo,
Da pogjemo na sajmove,
Zagledati djevojčice;
Na obojke istrigaše
Na čarape pijavice
Na klašnjice pokvasice
Na pregaču kolašicu
Na kapicu perjašicu
Na tkanicu kukašicu!

22. Muški ovratnik i grlić momačke bječve mogu biti šupljikavi. Šupljine zovem šupljice, a ne gažve.

Tri djevojke pod bagrenom sjede:
Jedna sjedi i veselo prede;
Druga veze, vezla joj i sreća,
A najmlagja šupljika i presta.

Šupljikavi oblici mogu biti i na velu, tanku platnu, a izragjuju se: „nitke se poizvlače, pak se stežu, raspliću, spliću ili se izragjuju slobodno bez osnove i tkiva, a to tako, da se obliku samo jedan kraj veza drži ruba tkanine, ili da bude megju dvije ivice tkiva”. Taj rad zovem rasplitani. U taj red ubrajam ove oblike: grane, šupljice, čipke, a to:

bisernice (punto di Pago), kićanke, širiti, kišici.

A sad da razgledam ženske ručne radove i po Konavlju. Istina, nijesam tuda oblazio, nego ću se u glavnom a letimice poslužiti „Spomenikom” 1905. godine.

1. Na prsima je glavni vez ogrov, a tu je: ošvâ, prucâ, zaveza i nakitâ od svile. Ogrova ima 19, a mogu biti otvoreni i zatvoreni. Pojedina njihova imena suvišno bi bilo nabrajati, kad ih je naći u „Spomeniku” 1905. godine. Svi su oni ogrovi, pa je ovaj naziv jednoličan.

2. Ošva je onaj dio veza na prsima između opleta i prutakâ prama sredini prsi. One se mogu svrstati u nekoliko skupina, biva: zubačke, krilače s čestijem nogama i s rijetkijem nogama: ošve od kadipače, ili kadifače, gusjenačke i na škatulice, a mogu biti: otvorene, zatvorene, zaiglane; mogu se raditi: upored, ujednač ili neujednač. Otvorenih ošva ima 37, a i još 9 otvorenih ogrova mogu služiti za ošvu. Imena jednih i drugih naći je u istoj knjizi. Svaka je ošva, pa je ovaj naziv jednoličan.

I ogrovi i ošve miješaju se po volji.

3. „Prutci su onaj dio, koji ostaje između ošve i zaveze. Njih može biti: tri, pet ili deset”.

4. „Zaveza je ona čest, što ostaje od prutakâ pa do opleta”. One mogu biti: otvorene i zatvorene. Otvorenih je 19, a zatvorenih je 11. Imena im je naći u pomenutome „Spomeniku”. Ima zaveza: na pečice, na ključice, ili šključice (kapidače), kadipače na pečke, na prstiče i bez izmeta.

Ošve mogu sastaviti zavezu, ali ne svaku.

„Rukavi se mogu svrstati u nekoliko skupina, biva: na zvrkove, ili zavrtače, pa je tu: velika kosijerača, mala kosijerača s jednim zupkom i s pô zupka”. Rukava ima otvorenih i zatvorenih. U one prve nabrojiti je 16 vezova, a nekoliko njih vidjeti je na sl. 12, 13, 14, 15, pomenutoga „Spomenika”. Na rukavu ima prutakâ, privezicâ i primecâ.

5. „Prutci su onaj dio rukava, te ostaje između donje česti rukava i privezica ili primeca, a može ih biti tri ili pet”.

6. „Privezica ili primetac je čest, što ostaje pod opletom do prutka”, a čine se u tri puta; ima ih s punjenicama i bez punjenicâ.

7. „Primetac se čini najednom, a može biti otvoren i zatvoren”.

I ogrove i ošve i zaveze i privezice i primeca ubrajam u podlakni red, jer se izragjuju na platnu.

I Konavočke pletu čarape „isto tako na igle pletiče od bijele vunice, pa su išarane drugijem šarama. I rukavice se pletu na igle pletiče od bijele vunice. Nazupci se pletu od bumbaka i vunice, ili sve od pregje sa šarama tako isto na igle pletiče, a ima ih 11 vrsta po vezu. Osim toga plete se za djecu kapica i malja, bječve, a ove mogu biti s gunjetom, bez gunjeta i na laure; pak: nazupci, čarape, škarpini, rukavice i picelji za obručić od ruke. Uzica se plete bez igle s prstima”.

Riječ pri kraju.

Svoju sam radnju podijelio na dva dijela. U prvom sam dijelu ustanovio jednolične nazive za pojedine komade u cjelini muškoga, pa ženskoga ruha; to isto uradio sam i za pojedinu njihovu gragju, za radove na njima, pa i za radove, koji se izvode iz prediva, kao i nazive za konac. Jednolične nazive za vez, u drugome dijelu odabrao sam samo one, koji se čuju po nekoliko naših krajina.

Nijesam opisivao oblike po redu, kako su raspoređeni, jer raspored i oblik njihov zavisi do ukusa pojedine krajine. pače mjesta, a najviše same vezilje.

Sve oblike, koji se izvode na platnu i tarom uvrstio sam u podlakni red, jer je ovaj naziv čuti i u narodu; oně, te se izvode na rizi ili „iglom u ruci u liku tkanja” ubrojiti je u pošavni red; one, te imaju oblik krsta u krstački red; one, te se „izvode u sredini ovećih ornamenata, ili kukom po obrubu, ili među ivicama, ili iglama pletičama” u rasplitani red.

Pri izradi ove svoje radnje imao sam u vidu najprije nazive iz Kninske Krajine. Nazive, koje sam tuda čuo iz usta naroda, dosta sam ih našao u pokupljenim i nepokupljenim narodnim pjesmama. Našao sam ih i u „Pučkim Spisima Mihovila Pavlinovića”, i u 21. knjizi „Matice Srpske” pod naslovom „Srpski narodni vez” napisala Jelica Belović-Bernadžikovska i u njezinoj drugoj knjizi pod naslovom: „Narodno nazivlje iz ručnoga rada”; našao sam ih dosta ne samo u imenu, nego i uštampane u „Spomeniku” Srpske Kraljevske Akademije od 1905. i 1891. god., a u radnjama i slikama prof. Vida Vuletića Vukasovića; neke sam našao i u „Zborniku” Jugoslavenske Akademije, neke i u „Zorna obuka” od M. Kobali-a; dosta sam ih našao u Vukovu i u Iveković-Brozovu rječniku, pa i u onome, što ga je izdala Jugoslavenska Akademija, a nije mi nepoznat bio ni don Frane Ivanišević, pa ni Vrčevićev Vuk Dojčević.

POPIS NAZIVA ZA ŽENSKE RUČNE RADNJE.

Za : a) pojedine komade u cjelini :

1. muškoga ruha : košulja, prsluk, gunj, odnosno kaparan, gaće, pas-pojas, haljak, kaban, kabanica, bječva, nazuvak, obojak, terluk i kapa ;

2. ženskog ruha : košulja, haljina odnosno suknja, sadak odnosno guća, tkanica, pregača odnosno kecelja ;

b) pojedinu gragju svakoga komada vrijede nazivi po nazivu tijela, koje koji pokriva, kao : ovratnike poramak, prsi, poleggina, rukavi, zarukavlje, a donje krajeve skut, puce, zapučak, uvočić, struka, povije ; bječve : stopalo i grlić ; suknje : oplećak, sok i stân ; kape : tjeme i čelo ; gaća : nogavice, tur, džep, svitnjak.

c) činjenje gragja i ostale radnje na njima ovi su nazivi : krojenje, jemčenje, mrskanje, porubiti, obrubiti, obamet, umetnuti zakrpu, a prišije li se što : prekorkavlje, zarukavlje, zalaktica, potkraj.

d) vezivo, i to za oblike, koji spadaju u

1. podlakni red : strijeka, krivujica odnosno dvostruka, trostruka i sklopljena krivuljica ; kukica, kuka, odnosno četverokuka ; krila, odnosno

sklopljena krila, kukata krila i kukata sklopljena krila ; brzovezići, perlice, grane, pokvasice, vodice, cvjetići, uzveze, ogrovi, ošve, prutak, privezice, primeca.

2. krstački red : krstići odnosno dvo-tro-petero-krstići, stegnuti krstići, zadarske pokrstice, kukate krstačke grane, krstačka krivuljica, i u opće krstački oblik, koji ima krstića ;

3. pošavni red : strijeka, krivuljica, kuka odnosno četverokuka, osmerokuka, sitnokukići i kuka savijačica, pa : kopčić, zvrčić, kićanica, cvjetić, zvjezdica, istriga, pijavica, pa i oni, te se imituju s tkala, kao : kukica, kuka, sklopljena kuka, krila, račići, cvjetovi, krstići, pokvasice ;

4. rasplitani red : grane, šupljice, puntilje, čipke, a to : bisernica (punto di Pago), kićanke, širiti kišići.

e) prelo i što se učini iz prediva : osnova, potka, pripređanje, klupko, kančelo, plesti, naplićati, poplićati, pak : trak, uzica, bječva, nazuvak, obojak, terluk, rukavica, guća.

f) konce, koji nose naziv dotičnoga komada, kao : obojčar, terličar, pregačar, ili po njegovoj namjeni : lozar, punar ; ili po obliku : zvrčićar, kukar.

DR. LUJO MAZZI:

POGLED NA NARODNU NOŠNJU SA GLEDIŠTA HIGIJENE I PRAKTIČNOSTI.

Od onog vremena, u kojemu čovjek nije odviše zazirao od golotinje tijela, proteklo je mnogo vijekova. I kad je počeo u borbi za opstankom da napušta prirodu i da se pomoću svog uma i razuma naoružava protiv nepovoljnih utjecaja spoljašnosti, već ga je ostavljala ona predjašnja tvrdoća života, sa kojom je odoljevao svakoj nezgodi. Obrastao po svemu životu obilatim dlakom, mekanom vunom, kao nekom prirodjenom obranom, živio je na način mnoge životinje, koja se brani vlastitim runjem ili perjem, na nalik gori, koja se kiti lišćem, a zemlji, koja se zaodijeva travom i raznim cvijećem. Jedino mu je zaklonište bivalo po koje prošupljeno, odeblje stablo, ili koja zgodna pećina u prostranoj Prirodi, ili inače priprosta potleušica, opletena granjem, a zatrpana zemljom i lišćem.

Ali ljudskom duhu i postepeno omalaksalom životu u ljutoj borbi sa elementima i inim protivštinama, nije bila dovoljna ta prirodna i primitivna obrana, te je primoran od nužde, prihvatio se drugih sredstava, potražio druge pomoći. Između ostaloga nailazio je na kože sadrte sa domaćeg blaga ili smaknute divljači, te ih navlačio na se i na pojedine udove tijela, kao neku zaštitu ; nailazio je i na razne smole iz biljskog Carstva, sa kojima je podmazivao vlastiti život, da izbjegne ujed komara, pecanju muha i ubodu raznovrsne gamadi, što no i danas truje naročito južnije predjele zemlje, u prostranim baruštinama i po širokim blatištima močvarskih poljija.

O kakvoj odjeći u današnjem smislu riječi nije bilo ni govora. Nošnja, koja danas stoji na čelu svim običajima, te je od poglavite važnosti u pogledu